

УДК 314.743 : 78.07

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-19>

Віолетта ДУТЧАК,

orcid.org/0000-0001-6050-4698

*доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) violetta.dutchak@pnu.edu.ua*

Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) olga.fabryka-protska @pnu.edu.ua*

КУЛЬТУРОТВОРЧА КОНЦЕПЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАРДИНАЛА ЙОСИФА СЛІПОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ

Стаття присвячена аналізу культуротворчої концепції та діяльності в еміграції духовного провідника Української греко-католицької церкви Патріарха Йосифа Сліпого (1892–1984). Його спадщина до сьогодні залишається актуальною щодо позицій державності, національної ідентичності, екуменічних ідей. В основу дослідження увійшли праці Й. Сліпого, написані за межами України аж до його смерті (упродовж 1963–1984). Методологічні засади дослідження: використання історичного, культурологічного, аксіологічного підходів і методів. Доведено, що культуротворча діяльність Кардинала Йосифа Сліпого в еміграції стала унікальним прикладом цілісного проєкту збереження національної ідентичності, поєднання віри, науки й мистецтва. Як глава Української греко-католицької церкви, в'язень радянських таборів, богослов і науковець, Й. Сліпий не лише проводив релігійну та суспільну діяльність, а й сформулював цілісну візію української культури, трактуючи її як ключовий чинник збереження нації в умовах бездержавності та еміграції. Його концепція культури базується на глибокому переконанні у її духовному вимірі та національній відповідальності за її розвиток. Культура у його спадщині – простір прояву духу народу й носій християнських цінностей, засіб виховання, морального й духовного зростання особи й спільноти. Як греко-католицький ієрарх, Й. Сліпий наголошував на нерозривному зв'язку між Церквою і культурою, вбачаючи в Церкві головного носія й опікуна національної спадщини. Найповнішим вираженням його культурної концепції стало заснування у 1963 році Українського Католицького Університету святого Климента в Римі. Другим виміром його діяльності було створення культурної інфраструктури: бібліотека, архів, музеї, друкарня, часописи («Богословія», «Дзвін», «Логос»), що сприяло охороні й популяризації української культурної спадщини. Й. Сліпий усвідомлював загрозу «бездержавності» еміграційної культури і прагнув надати їй сталі інституційні форми. Він неодноразово наголошував, що культура повинна стати засобом спротиву советизації, русифікації й духовному спустошенню. Його концепція культури як місії – духовної, національної, освітньої – залишається актуальною, зокрема для еміграційних спільнот, церковних інституцій і академічного середовища. Його думки можуть слугувати фундаментом для відродження національної культури у XXI столітті – культури, заснованої на вірі, свободі, відповідальності та глибокій духовній ідентичності.

Ключові слова: українська культура, культуротворчість, УГКЦ, Й. Сліпий, концепція культури, релігія, духовність, українське мистецтво, українська діаспора.

Violetta DUTCHAK,

orcid.org/0000-0001-6050-4698

*Doctor of Art History, Professor,
Head of the Music Ukrainistics and Folk Instrumental Art Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) violetta.dutchak@pnu.edu.ua*

Olga FABRYKA-PROTSKA,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

*Doctor of Art History, Professor,
Professor at the Music Ukrainistics and Folk Instrumental Art Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olga.fabryka-protska @pnu.edu.ua*

THE CULTURAL-BUILDING CONCEPT OF CARDINAL JOSYF SLIPYJ'S ACTIVITIES IN THE UKRAINIAN DIASPORA

The article is dedicated to the analysis of the cultural-building concept and activity in exile of the spiritual leader of the Ukrainian Greek Catholic Church, Patriarch Josyf Slipyj (1892–1984). His legacy remains highly relevant today in the context of statehood, national identity, and ecumenical ideas. The research is based on Slipyj's writings created abroad from 1963 until his death in 1984. The methodological framework of the study includes historical, cultural, and axiological approaches and methods.

It is proven that Cardinal Josyf Slipyj's cultural activity in emigration represents a unique and holistic project aimed at preserving national identity by uniting faith, scholarship, and art. As head of the Ukrainian Greek Catholic Church, a former prisoner of Soviet labor camps, a theologian, and a scholar, Slipyj not only engaged in religious and public activities but also formulated a comprehensive vision of Ukrainian culture, regarding it as a key factor in preserving the nation under the conditions of statelessness and exile. His cultural concept is rooted in a deep belief in the spiritual dimension of culture and the national responsibility for its development.

In his legacy, culture appears as a space for the manifestation of a people's spirit and as a bearer of Christian values, a means of education, and a source of moral and spiritual growth for individuals and communities. As a Greek Catholic hierarch, Slipyj emphasized the inseparable bond between the Church and culture, seeing the Church as the main guardian and custodian of national heritage.

The most complete expression of his cultural vision was the founding of the Ukrainian Catholic University of St. Clement in Rome in 1963. A second key aspect of his activity was the creation of cultural infrastructure: a library, archive, museum, printing press, and periodicals (Bohosloviia, Dzvin, Logos), all of which contributed to the preservation and promotion of Ukrainian cultural heritage.

Slipyj clearly understood the threat of «statelessness» facing émigré culture and strived to give it stable institutional forms. He repeatedly stressed that culture must become a means of resistance to Sovietization, Russification, and spiritual degradation. His concept of culture as a mission – spiritual, national, and educational remains relevant, particularly for diaspora communities, church institutions, and academic environments. His ideas can serve as a foundation for the revival of national culture in the 21st century – a culture grounded in faith, freedom, responsibility, and deep spiritual identity.

Key words: *Ukrainian culture, cultural creativity, UGCC, J. Slipyj, concept of culture, religion, spirituality, Ukrainian art, Ukrainian diaspora.*

Актуальність теми. Повномасштабна війна Росії проти України стала не лише випробуванням для держави і суспільства, а й загрозою для української культури як простору ідентичності, пам'яті й духовної суб'єктності. В умовах агресії, яка намагається зруйнувати культурний код українства, зростає потреба у глибокому осмисленні культуротворчих концепцій, сформованих упродовж історії українськими інтелектуалами, духовними лідерами та діячами діаспори.

Однією з ключових постатей у цьому контексті постає Йосиф Сліпий – не лише церковний ієрарх Української Греко-католицької церкви, а й мислитель, стратег і фундатор системної культурної політики в умовах вигнання. Його концепція культури як духовного стрижня національного буття, як простору відповідальності, освіти, служіння і свідчення, має особливу вагу для сучасної України, яка перебуває в стані боротьби за свою ідентичність, суб'єктність і спадкоємність.

Вивчення спадщини таких постатей, як Й. Сліпий, дозволяє не лише осмислити феномен української культури в її екзистенційних вимірах, а й віднайти моделі інституційної сталості, міжкультурного діалогу, синтезу традиції і модерності. Особливої актуальності набуває дослідження

ролі діаспори як середовища збереження і розвитку культури в умовах вигнання – паралельно до нинішньої хвилі воєнної еміграції. Таким чином, наукове висвітлення культуротворчих концепцій видатних українських діячів (як в Україні, так і поза її межами) є важливим внеском у формування сучасного гуманітарного простору України. Це сприяє розвитку національної самосвідомості, критичного переосмислення традицій і модерної культурної політики в умовах війни та глобалізації.

Аналіз досліджень. Постає і спадщина Й. Сліпого постійно перебуває у полі зору науковців гуманітарного профілю, її актуальність підтверджується динамікою сучасного розвитку як української церкви, так і держави загалом. Роботи кардинала виходять окремими виданнями, друкуються у релігійних часописах, на онлайн-сторінках єпархій УГКЦ в Україні та за кордоном (Заповіт ...). Його пам'яті присвячені численні конференції, постійно розширюється джерелознавча база досліджень його життя і спадщини. Серед публікацій про Йосифа Сліпого у контексті концепцій розвитку української культури слід відзначити монографії і статті істориків Л. Біловус (Біловус, 2020: 29–43), В. Зварича (Зварич, 2011), І. Іванкович, Л. Рудницького, В. Сергійчука, релігієзнавців

і богословів О. Киричука, І. Хоми (Хома, 1992), а також культурологів і мистецтвознавців В. Дутчак (Дутчак, 2002: 142–149), Г. Карась (Карась, 2012, 2014), М. Пронюка (Пронюк, 2024: 380–384) О. Сидора, Д. Степовика (Степовик, 2001) та ін.

Матеріалами дослідження також постали джерела з Фонду Володимира Луціва (1929–2019) з Музею історії Надвірнянщини (м. Надвірна Івано-Франківської області), серед яких – багато видань на релігійну тематику, а зокрема документів про Патріарха Й. Сліпого, ряд монографічних досліджень (Хома, 1992), твори Кардинала, спогади очевидців про його пастирські поїздки в ті країни світу, де компактно проживають українці, а також його особисте листування періоду 1971–1979 рр. (Луців, 1999). Доповненням до матеріалів про Й. Сліпого служить і об'ємне листування В. Луціва з церковними і громадськими діячами у справі організації зустрічей Кардинала у Великобританії, перевидання творів Й. Сліпого для українців-католиків Австралії, Нової Зеландії і Океанії, організації перевезення і Perezaxоронення тіла Патріарха з крипти собору св. Софії в Римі до крипти катедрального храму св. Юра в Львові. Також у матеріалах фонду В. Луціва є відеозаписи документальних подій, зокрема відзначення 100-річчя від дня народження та акція перепоховання останків Патріарха Йосифа Сліпого. Ці матеріали опрацьовані В. Дутчак до початку повномасштабного етапу російсько-української війни, оскільки сьогодні архів перебуває у сховищі Музею історії Надвірнянщини і не доступний відвідувачам.

Мета статті полягає у представленні культуротворчої концепції кардинала УГКЦ Йосифа Сліпого, сформованої в еміграційний період 1963–1984 рр., що постає як унікальний системний проєкт збереження й розвитку української культури поза межами окупованої радянським режимом його батьківщини – України.

Виклад основного матеріалу. Серед багатьох постатей церковних діячів особа великого українця, науковця, дипломата, духовного провідника Української греко-католицької церкви Патріарха Йосифа Сліпого (1892–1984) заслуговує особливої уваги та пошанування. Його життя, сповнене трагічних і світлих сторінок, як і життя його великого попередника, Митрополита Андрея Шептицького, – це історія української церкви, історія українського народу. Для більшості як материкової, так і діаспорної України, він залишається речником державності, національної ідентичності, проповідником єкуменічних ідей.

Діяльність Й. Сліпого довгий час була для українців забороненою темою, лише в умо-

вах незалежної України, коли були належно пошановані діячі Української греко-католицької церкви, стали доступними для вивчення їх твори, зокрема А. Шептицького, М. Любачівського, Й. Сліпого.

Й. Сліпий свою богословську освіту здобув у Львові та Інсбруку, опісля продовжує наукові студії в Римі, отримує ступені доктора богословія та приват-доцента. З 1922 р. Й. Сліпий – професор догматики, а з 1925 р. – ректор Духовної семінарії у Львові. Саме в цей період формуються такі його важливі напрями діяльності як науково-організаційна та науково-дослідницька. Саме Йосифом Сліпим за аналогом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, членом якого він був з 1930 р., засновується Богословське Наукове Товариство, затверджується його статут, видаються праці. Під егідою товариства видається і щоквартальник «Богословія» (1923–1943). Наукові подорожі країнами Європи знайшли відображення в численних працях Й. Сліпого періоду 20–30-х років, серед яких і підручник «Про Святі Тайни» (укр. мовою), що став першим зразком богословської науки ХХ ст. З 1944 року Й. Сліпий носить поважний сан Митрополита Галицького і Архiepіскопа Львівського, отримавши його після смерті А. Шептицького (Дутчак, 2002). Саме цей період можна визначити як ключовий для світоглядного осмислення й усвідомлення Й. Сліпим ролі культури як засобу не лише вираження, а й збереження національної ідентичності. У центрі його поглядів перебувала ідея поєднання християнських цінностей із національним обов'язком. Він трактував культуру як середовище, де дух народу розкривається у слові, музиці, мистецтві, освіті.

11 квітня 1945 року Й. Сліпий був заарештований радянською владою, засуджений на 8 років важких робіт. Відкидаючи постійні пропозиції влади щодо переходу на православ'я (зокрема, очолити Київську митрополію Російської православної церкви), був ще декілька разів засуджений (у 1953, 1957, 1962 роках). Упродовж вісімнадцяти років (1945–1963) Й. Сліпий, як глава Української Греко-Католицької Церкви, яка була ліквідована Радянською владою 1946 р., як несумісна з панівною ідеологією, був ув'язнений і засланий у табори Сибіру, Мордовії, Красноярського краю. Цей період був для нього складним життєвим викликом, проте не духовним. Сила його молитви і духу сприяла стійкості не лише для нього особисто, але для його товаришів по заслання.

Унаслідок численних публічних заходів політиків, дипломатів, релігійних осіб, зокрема депутатів французького парламенту, сенаторів США,

за ініціативи папи Івана XXIII, відбулися тривалі перемовини щодо звільнення Йосифа Сліпого. І вже 9 лютого 1963 р. Й. Сліпий, за сприяння Папи Івана XXIII, президента США Дж. Кеннеді та багатьох міжнародних організацій, був звільнений, отримав можливість покинути СРСР і виїхати до Риму (Італія). Таким чином, значна частина життя Й. Сліпого пройшла за межами України аж до його смерті (1963–1984). Митрополит Йосиф Сліпий, як писав о. доктор Іван Хома, «розвинув таку велику діяльність, якої не моглося б сподіватися від одного 71-літнього чоловіка, ... тіло якого було так жорстоко випробуване різними хворобами і відмороженнями впродовж 18 років советських тюрем і каторги... Він жив..., працюючи з запалом так, якби мав надолужити за весь час, що стратив» (Хома, 1992: 138–139). Не маючи більше можливості служити в Україні, яка була для нього назавжди закрита, Й. Сліпий продовжував залишатися Митрополитом для української католицької церкви в діаспорі, для мільйонів українців, розпорошених по цілому світі. Він вірив у культурну місію Церкви, а тому вважав необхідним підтримувати як богословські, так і мистецькі ініціативи в діаспорі (Дутчак, 2002).

У 1965 р. він отримує звання Кардинала від папи Павла VI. На церемонії відзнаки прозвучала промова папи, в якій висловлювалася його настанова, що стала провідною для подальшої діяльності нового Кардинала: «...От що ми хочемо дати вам за орієнтаційну точку: родинну зв'язь; вказати вашій спільноті на об'єднуючу ідею, ставлячи перед вами центр, до якого ви всі могли б прибігати з синівським довір'ям і братньою любов'ю...» (Хома, 1992: 143). Саме такою «родинною» точкою для українського католицького об'єднання мав стати Кардинал Йосиф Сліпий. Мільйони українців, які жили поза межами України, потребували його духовної і моральної підтримки: «Серце є найближче до того, що є географічно найдаліший; молитва лине шукати тих, які найбільше потребують почуватися, що їх хтось розуміє і любить...» (Хома, 1992: 135).

Першочерговими для Й. Сліпого залишалися завжди справи Церкви – УГКЦ. Тому для об'єднання співпраці українських професорів ним був започаткований Український Католицький Університет (УКУ), для потреб якого у Римі було збудоване в 1963 р. окреме приміщення. В основу діяльності цього закладу ліг статут, розроблений Митрополитом ще за часів Богословської Академії у Львові, з урахуванням реалій діаспорного життя, необхідності існування потужного куль-

турного і морально-виховного центру для пропаганди християнства, навчання і наукових досліджень (Дутчак, 2002).

У своєму «Заповіті» Й. Сліпий визначив духовно-інтелектуальні засади діяльності для всіх українців світу: «Християнська Родина та Рідна Українська Школа – це передумови здорового виховання прийдешніх поколінь! Отож, заповідаю вам: відроджуйте їх і рятуйте їх в Україні й у всіх країнах поселення нашого Українського народу! (...) Збережіть у ваших душах чисте-непорочне ім'я своєї Святої Церкви!» (Заповіт ...).

Заснування Українського Католицького Університету святого Климента в Римі стало найважливішим інтелектуальним проєктом Й. Сліпого. Університет мав на меті підготовку духовних і світських лідерів української громади, інтеграцію української думки в західний академічний простір та формування нової культурної еліти. Окрім богословських студій, програма включала філософію, історію, літературу, мовознавство, мистецтвознавство, що сприяло розвитку комплексної гуманітарної освіти українців у вигнанні. «Блаженніший швидко зрозумів, що українській діаспорі не вистачає національно свідомого, патріотично налаштованого духовенства, яке б відзначалося солідним рівнем українознавства. Отже, виховання і навчання українського священика було одним із пріоритетних місій УКУ» (Карась, 2014).

У 1969 р. біля Українського Католицького Університету був освячений Собор Святої Софії як символ не лише віри і молитви, але і величі українського мистецтва. Протягом багатьох років існування УКУ розширює свою діяльність, засновуючи відділення у Лондоні, Вашингтоні, Буенос-Айресі, Чикаго, Філадельфії та ін., де цього вимагали культурно-релігійні потреби емігрантів, як кузня для молодих священиків.

Кардинал Сліпий був глибоко зацікавлений у збереженні української сакральної спадщини. Його зусиллями було засновано при соборі Святої Софії в Римі Музей української культури, в якому містилися колекції ікон, релігійної атрибутики, вишивок, стародруків. А його меценатська підтримка іконописців, художників, композиторів та церковних архітекторів забезпечила продовження традиції українського сакрального мистецтва у вигнанні.

Однією з центральних складових культурної стратегії Й. Сліпого було книговидання. Він ініціював видання численних наукових, богословських і публіцистичних праць, зокрема «Богословії» – основного журналу УГКЦ, а також праць з історії України, літургії, мистецтва. Через ці публікації

творилась українська гуманітарна думка поза цензурними рамками радянської системи.

У 1964 р. Митрополит Сліпий засновує монастир для українських монахів Студитів, купивши для цих потреб окрему територію біля Риму. Виступаючи на сесіях Ватиканських соборів, перед віруючими, на посолських аудієнціях, кардинал Й. Сліпий завжди торкався питання про переслідування УГКЦ в Україні, про драматичну ситуацію з віросповіданням в СРСР: «Роблю це обвинувачення тут перед історією і перед світом, щоб про несправедливість і кривди та потоптання людських прав мого народу, яких ніхто не бачить чи не вірить, що таке діється, почув з моїх уст цілий світ і знала історія. Нарушена Божі правда, Божя справедливість має бут направлена, людям їх права привернені, а ми це нашими молитвами і протестом маємо скріпити» (Хома, 1992: 160).

До Кардинала Й. Сліпого в Рим на аудієнції, на святкові паломництва в кінці 60-х – протягом 70-х рр. приїздили численні делегації українців-католиків з Німеччини, Франції, Великобританії, що засвідчують кадри фільму «Блаженніший первієрарх Кардинал Йосиф Сліпий. До 10-ліття Екзархії українців католиків у Німеччині» (1975 р., реж. І. Процик), прем'єра якого відбулася в Римі та на І-й програмі німецького телебачення літом 1975 р.

Йосиф Сліпий був активним представником української культури у світових релігійних і наукових колах. Його участь у Ватиканських соборах, численні виступи на релігійних та наукових форумах, зустрічі з очільниками Церков, політиками, вченими зробили його голосом українського народу. Особливе місце у його виступах займала ідея проголошення Патріархату УГКЦ як вияву духовної та національної зрілості українського народу (Дутчак, 2002).

Другий Ватиканський собор проходив упродовж 1962–1965 рр. Після звільнення Й. Сліпого і його прибуття до Риму, він долучається до діяльності форуму. І саме його виступ 11 жовтня 1963 року, про яку згодом повідомили усі засоби масової інформації, став ключовою подією форуму. «Отців Собору цікавило те, що на сучасні теми церковного життя може сказати єпископ, який майже двадцять років був ізольований від життя Церкви та життя світу. Водночас українські єпископи побоювалися, що приготована промова митрополита є задовгою і його може бути перервано, як це бувало в інших випадках, коли доповідач переходив межу десяти хвилин, виділених для кожного промовця. Промова митрополита Йосифа Сліпого того дня тривала двадцять хвилин і прозвучала серед надзвичайної уваги всіх

присутніх. Вона відзначалася ясністю ідей та глибиною богословських аргументів. Отці Собору побачили перед собою не лише геройського ісповідника віри, але і глибокого богослова та великого душпастиря, який відчуває усі сучасні проблеми Христової Церкви» (II Ватиканський ...).

Слід зазначити, що Й. Сліпий брав безпосередню участь і в інших сесіях Другого Ватиканського Собору, зокрема 16 вересня 1965 року з проблематики релігійної свободи і християнської єдності. Також він очолював Служби Божі (у 1963 і 1965 рр.) при співслужінні єпископів та священників. Саме Другий Ватиканський Собор за результатами дискусій на Міжєпархіальній літургійній комісії затвердив внесення змін до тексту Божественної Літургії, зокрема «використання живої української мови та спрощення надмірних повторень у самому богослужінні». Це значно посилює роль української мови не лише у країнах поселення українців, але й на території тогочасної України, й після відновлення її незалежності такі тексти стали обов'язковими (II Ватиканський ...).

Починаючи з 1967 р. Кардинал Й. Сліпий постановив для себе розпочати пастирські паломництва-відвідини, встановлення «безпосереднього контакту зі своїми земляками-біженцями по різних континентах і в різних державах світу» (Хома, 1992: 162). Протягом чотирьох місяців 1967–1968 рр. відбулася перша його подорож по єпископських осередках на цілому американському континенті (Канада: Торонто, Едмонтон, Саскатун, Оттава, Монреаль; США: Філадельфія, Чикаго, Нью-Йорк, Вашингтон, Стемфорд; Колумбія: Богота; Венесуела: Каракас; Перу: Ліма; Бразилія: Сан Паоло, Ріо де Жанейро, Куритиба, Прудентополіс; Аргентина: Буенос-Айрес, Пасадас, Апостолес, Обер та ін.). Під час поїздок Кардинал проводив зустрічі з релігійними особами, студентами університетів, членами українських громад, виголошуючи інколи до десяти промов щодня. Після Америки Й. Сліпий відвідав українські громади Австралії (Мельбурн, Сідней, Аделаїда, Брісбейн) і Нової Зеландії (Окленд) (Дутчак, 2002).

Велич вшанування особи Йосифа Сліпого українцями діаспори засвідчує програма відзначення приїзду Верховного Архиєпископа до Торонто (Канада) в грудні 1967 р., з нагоди 75-ліття від дня народження та 50-ліття священної діяльності. Ювілейний буклет з нагоди святої академії містить короткий біографічний нарис о. М. Марусина про життя Кардинала, науковий аналіз ролі української науки в західному світі о. д-р І. Нагаєвським («Українська наука і Католицький університет»), огляд історії Українського

патріархату о. д-ром М. Стасівим, а також програму концерту, що охоплювала твори української класики та композиторів діаспори (хори Д. Бортнянського, М. Лисенка, А. Гнатишина; камерні вокальні та інструментальні твори К. Стеценка, В. Барвінського, І. Левицького, М. Гайворонського у виконанні кращих солістів та колективів Канади (Й. Гошуляк, Р. Росляк, М. Кравців-Барабаш, З. Лавришина, хорів «Прометей», «Діброва», церковних хорів) (Заповіт ...).

Як зазначає Г. Карась, «у 75-річчя від дня народження та 50-річчя священства верховного архієпископа кардинала Йосифа Сліпого святковий концерт відбувся 17 грудня 1967 року в залі «Корто» в Парижі за участю катедрального хору храму св. Володимира (диригент В. Дратвінська), співаків М. Скала-Старицького, У. Чайковської, О. Андріїшин, піаніста Ж. Вернера. З цієї ж нагоди, за участю патріарха у грудні 1957 року в Торонто відбулася святкова академія. Її програму, побудовану на творах української класики та композиторів діаспори (хорові твори Д. Бортнянського, М. Лисенка, А. Гнатишина; камерні вокальні та інструментальні твори К. Стеценка, В. Барвінського, І. Левицького, М. Гайворонського), виконували провідні солісти та мистецькі колективи Канади (Й. Гошуляк, Р. Росляк, М. Кравців-Барабаш, З. Лавришин, хори «Прометей», «Діброва», церковні хори)» (Карась, 2014). Це засвідчує велику любов і пошанування діаспорою свого очільника церкви.

Також до ювілею 75-річчя кардинала Йосифа Сліпого була написана кантата відомого композитора і диригента Андрія Гнатишина (Австрія) «Вітай нам, кардинале» для мішаного хору на власні слова (1967).

1969 р. Патріарх Й. Сліпий відвідав Німеччину, здійснивши зустрічі не лише з українською громадою (Мюнхен, Новий Ульм, Гамбург, Ганновер, Ессен, Гільдесгайм та ін.), але і аудієнції у Прем'єр-міністра Баварського уряду Гоппла та у Бундеспрезидента Г. Гайнеманна. У святковій академії та Архиєрейській Літургії у Фрауенкірхе взяли участь кращі українські хорові колективи Німеччини, Італії, Австрії, Голландії: Візантійський хор з Утрехту, Віденський хор св. Варвари, Хор сестер-служебниць з Риму, хори «Діброва» та «Ікона», церковні колективи з Мюнхену та Нового Ульму.

У наступному 1970 р. Й. Сліпий здійснює дві пастирські подорожі до українських громад: спершу до Іспанії (Мадрид, Барселона, Монсерраті), Португалії, Великобританії (Лондон, Манчестер, Болтон, Единбург, Нотінгем, Лестер); піз-

ніше до Франції (Париж, Ліон, Страсбур, Ліль, Тулуз, Люрд) і Австрії (Відень, Інсбрук, Грац). Безпосередні зустрічі кардинала з земляками-українцями мали не лише морально-релігійне значення, але і солідарно-об'єднуюче: «...ці тріумфальні маніфестації є доказом, що весь український народ ступає разом з ним і за ним» (Хома, 1992: 164). Всі часописи діаспори відгукувалися на приїзд високого гостя, щедро і детально публікуючи на своїх сторінках матеріали про перебування Патріарха Й. Сліпого. Так, зокрема, релігійно-церковний журнал «Наша церква» присвятив окреме число свого видання з нагоди історичної Архипастирської візитації до українських поселенців у Великій Британії 8–26 травня 1970 р. (Наша церква, 1970). Промови Патріарха, перелік його численних відправ в українських церквах, аналіз зустрічей Й. Сліпого з представниками влади, громадських, партійних та релігійних організацій, дипломатами, журналістами, засвідчують не лише вщерть насичену програму перебування Кардинала у Великобританії, але і підкреслюють його роль як найвищого представника української нації, саме в якій іпостасі його і сприймали. Тема єднання, формування відчуття спільності не в межах осередків, а єдиної спільності зі всіма українцями постійно була провідною, лейтмотивом всіх промов Патріарха: «...наш нарід мусить любитися, ... мусить гуртуватися, бо коли ми не з'єднаємося, а розсіємося, ми готові пропасти... Всюди було те почуття, що ми – не зважаючи на нинішні простори – злучені разом. За єдність церкви і народу! – оце остане і мусить остати нашою першою девізією, де б ми не знаходилися... Ми мусимо становити один моноліт, об який розіб'ються всі напади» (Наша церква, 1970: 3–4). Приїзд Й. Сліпого активізував діяльність не тільки релігійних установ, але і громадських організацій, що підвищило їх наступну роль в справі об'єднання українців та належної просвітницької роботи. На честь візиту Патріарха відбувалися численні святкові урочистості за участю провідних українських мистецьких колективів Великобританії (зокрема, хору «Гомін», керівник Я. Бабуняк, танцювального ансамблю-балету «Орлик», керівник П. Дністровик, пластових молодіжних колективів тощо) (Екран, 1982: 12).

Під час візиту до Франції у 1970 р. Й. Сліпий відвідав місце всіх християн-паломників у Люрді, де 2 серпня молився до Пресвятої Діви Марії за весь український народ, за «мільйони, що страждали й гинули на полях боїв на рідних і чужих землях..., і тих, що мусіли покидати рідні хати, щоб спасати своє життя і шукати волі» (Хома, 1992: 156). Саме

тут через декілька років, 26–30 серпня 1982 р., відбулося освячення побудованого за його ініціативою українського храму (Екран, 1982: 12–13).

У 80-річчя від дня народження Й. Сліпого (1972) потужні ювілейні святкування проходили у Великобританії: у Волвергемптоні, Ноттінгемі відбулися урочисті Служби Божі за участю хору імені М. Лисенка із Ноттінгема (диригент О. Пицко) та ювілейні концерти, домінантою яких була українська хорова музика. Також у США відомий хор з Клівленда «Дніпро» (диригент Є. О. Садовський) взяв участь у концерті, присвяченому ювілею Й. Сліпого у Пітсбургу (Карась, 2012).

Протягом 1973 р. Кардинал здійснив ще одну подорож до Австралії, США і Канади для зустрічей з українськими громадами.

У 1977 р. два ювілеї, пов'язані з Блаженнішим Патріархом Й. Сліпим, стали знаменними в житті української громади Великобританії. Це, зокрема, – 85-ліття від дня народження і 60-ліття ієрейських свячень Патріарха. Святкування відзначилися Богослуженнями в українських церквах і святковими концертами. Організатором і безпосереднім учасником цих святкувань був і відомий співак-бандурист Володимир Луців (Наша церква, 1970). В його мистецькому архіві в м. Надвірній знаходиться подячний лист від Канцлера Апостольського Екзархату для українців-католиків у Великій Британії (від 9 червня 1976 р.): «...своєю доброю волею, зрозумінням, працею і посвятою ми сплатили свій довг супроти цього Великого Князя нашої Церкви...» (Наша церква, 1970).

Протягом всієї діяльності за кордоном Йосиф Сліпий активно підтримував розвиток української науки і мистецтва. За його сприяння був виданий 200-томник наукових праць про українську церкву і народ для українців зарубіжжя, а частину тиражу було відкладено для України, для її майбутньої незалежності, в яку свято вірив Кардинал. Ним були здійснені вагомі пожертви для розвитку Українського Вільного Університету в Мюнхені, фінансування численних наукових проєктів. Великого значення Й. Сліпий надавав ролі музичного мистецтва у справі виховання молоді діаспори. До адміністратора Школи кобзарського мистецтва в Нью-Йорку М. Чорного-Досінчука, він, зокрема, 6 червня 1978 р. писав: «Наша бандура – то не лиш мистецтво, але то таки частина нашої історії. Наша козаччина, її слава і трагедії, оспівані бандуристами, жила в народі і виховувала його до дальшої боротьби за свої права і волю при допомозі дум, що їх співали і ними вчили народ бандуристи. Бандура – то наша слава в слові і пісні, вона має свою окрему мову, окремі почування, вона вихо-

вує і плекає благородність душі та любов до свого минулого» (Наша церква, 1970).

Протягом 1977–1980 рр. на честь Кардинала Сліпого здійснив численні концерти у Великобританії, Франції відомий Візантійський хор (Утрехт, Голландія) під керівництвом доктора Мирослава Антоновича. У лютому 1982 року в Римі була організована проща і великі ювілейні святкування на честь 90-ліття від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого. Численні часописи діаспори присвятили цій події розгорнуті статті-дослідження (Недошитко).

Й. Сліпий був у числі ініціаторів-організаторів святкування величного ювілею 1000-ліття Хрещення України, до якого він, на жаль, не дожив. Проте його справа єдності, спільності всіх українців-християн знайшла своє відображення у цій події.

Культуротворча діяльність Кардинала Йосифа Сліпого в еміграції стала унікальним прикладом цілісного проєкту збереження національної ідентичності, поєднання віри, науки й мистецтва. Його спадщина – це не лише твори, засновані ним архіви, музеї, бібліотеки й інституції, а й живе натхнення для наступних поколінь українців, які черпають силу в його візії сильної, освіченої та культурно незалежної України.

Навіть після смерті, ім'я Йосифа Сліпого залишалося символом єкуменізму церков, єднання народу. Вже в незалежній Україні в лютому 1992 року відбулися численні урочистості з нагоди святкування 100-річчя Патріарха української церкви, організатором і координатором яких був В. Луців (Луців, 1999: 183). У цій, а також і наступній важливій події – акції перепоховання останків Кардинала Й. Сліпого в крипті собору Св. Юра в Львові (28–29 серпня 1992 р.), – проявилася воля і надія Кардинала на об'єднання всіх українців – материкової та діаспорної України задля побудови незалежної держави на основі опори на історичні цінності, на ідеї національного патріотизму, на уроки мудрості і любові (Луців, 1999: 187–196). Відзначення ювілеїв Й. Сліпого продовжується і пізніше (Лицар ..., 2012; Пронюк, 2024), активно перевидаються його твори, аналізуються його духовні тексти і візії.

Висновки. Постать кардинала Йосифа Сліпого (1892–1984) нерозривно пов'язана з духовним, інтелектуальним і культурним життям українського народу ХХ століття. Як глава Української греко-католицької церкви, в'язень радянських таборів, богослов і науковець, Й. Сліпий не лише проводив релігійну та суспільну діяльність, а й сформулював цілісну візію української куль-

тури, трактуючи її як ключовий чинник збереження нації в умовах бездержавності та еміграції. Його концепція культури базується на глибокому переконанні у її духовному вимірі та національній відповідальності за її розвиток. Культура у його концепції – простір прояву духу народу й носій християнських цінностей, засіб виховання, морального й духовного зростання особи й спільноти.

Як греко-католицький ієрарх, Й. Сліпий наголошував на нерозривному зв'язку між Церквою і культурою, вбачаючи в Церкві головного носія й опікуна національної спадщини. Особливе місце в його роздумах займала літургійна культура, іконопис, церковна музика, релігійна література та християнська освіта.

Найповнішим вираженням його культурної концепції стало заснування у 1963 році Українського Католицького Університету святого Климента в Римі. Цей університет був не лише осередком богословської формації, а й гуманітарним центром, де розвивалися філософія, літературознавство, історія, мистецтво й українська мова.

Другим виміром його діяльності було створення культурної інфраструктури: бібліотека, архів, музей, друкарня, часописи («Богословія», «Дзвін», «Логос»), що сприяло охороні й популяризації української культурної спадщини. Й. Сліпий усвідомлював загрозу «бездержавності» еміграційної культури і прагнув надати їй сталі інституційні форми. Він неодноразово наголошував, що культура повинна стати засобом спротиву советизації, русифікації й духовному спустошенню. В умовах еміграційного розсіяння культура була єдиною об'єднавчим кодом нації.

Сучасна Україна, особливо в умовах війни й культурного протистояння з Росією, дедалі частіше звертається до спадщини Йосифа Сліпого. Його концепція культури як місії – духовної, національної, освітньої – залишається актуальною, зокрема для еміграційних спільнот, церковних інституцій і академічного середовища. Його думки і постулати можуть слугувати фундаментом для відродження національної культури у XXI столітті – культури, заснованої на вірі, свободі, відповідальності та глибокій духовній ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біловус Л. Постать Патріарха Йосифа Сліпого у збереженні національної ідентичності (на матеріалах українськомовної періодики діаспори США). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / [головний редактор Іван Зуляк]. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 1. С. 29–43.
2. Дутчак В. Діяльність кардинала Й. Сліпого в українському зарубіжжі (на матеріалах мистецького архіву Володимира Луціва). *Кардинал Йосип Сліпий і сучасність: зб. наук. статей*. Івано-Франківськ: Плай, 2002. С. 142–149.
3. Екран. Ілюстрований журнал для молоді і старших (США). 1982. № 121–122.
4. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа. Дрогобицька духовна семінарія блаженних свяченомучеників Северина, Віталія та Ягима. Рік віри 2012-2013. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovnasvitlytsa/rik-patriarha-josyfa/952-zapovit-patriarha.html>
5. Зварич В. Життєвий шлях патріарха Йосифа. Тернопіль: «Джура», 2011. 72 с.
6. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі XX століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
7. Карась Г. Патріарх Йосип Сліпий в контексті музичної культури української діаспори. *Актуальна проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць*. Київ: Міленіум, 2014. Вип. XXXII. С. 98–104.
8. Лицар нескореної церкви (до 120-ліття від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого): статті і матеріали. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2012. 108 с.
9. Луців В. Від Бистриці до Темзи: спогади, документи, публікації, листи. Львів: Дивосвіт, 1999. 608 с.
10. Наша церква. Лондон, 1970. № 3-4. *Листень-грудень*. С. 1–34.
11. о. Хома І. Йосиф Сліпий. Отець та ісповідник Української мученицької церкви. Видавництво ОО.Салезіян Товариства Св.Софії. Рим, 1992. 183 с.
12. Пронюк М. Співпраця Йосифа Сліпого з українськими митцями та науковцями у римський період його життя (1963–1984). *Культурологічний альманах*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 2 (10). С. 380–384.
13. Сліпий Йосиф. Спомини / [ред. Іван Дацько, Марія Горяча]. Львів–Рим: Видавництво УКУ 2017. Вид. 3, випр. й доп. 632 с. + 40 іл.
14. Степовик Д. Кардинал: Йосиф Сліпий. Історичний календар. Київ, 2001. 84 с.
15. «Я з Вами по всі дні і до кінця віку»: Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892–1984): бібліогр. покажч. / [Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка, Держ. архів Терноп. обл., Терноп. обл. краєзнав. музей; уклад. М. Пайонк; вступ. пастирське слово Блаженнішого Святослава Шевчука; кер. проекту та наук. ред. В. Вітенко; ред. Г. Жовтко]. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 272 с.
16. II Ватиканський Собор – участь Української Церкви. Внесок під час засідань Собору. *Vatican News*. 2024. 30 листопада. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2024-11/drugyj-vatykanskyj-sobor-54-uchast-ukrajinskoji-tserkvy-4.html>

REFERENCES

1. Bilovus, L. (2020). *Postat Patriarkha Yosyfa Slipoho u zberezheni natsionalnoi identychnosti (na materialakh ukrain-skomovnoi periodyky diaspori SShA)* [The figure of Patriarch Joseph the Blind in preserving national identity (based on materials from Ukrainian-language periodicals of the USA diaspora)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho peda-hohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii* / [holovnyi redaktor Ivan Zuliak]. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. Vyp. 1. Pp. 29–43. [in Ukrainian]
2. Dutchak, V. (2002). *Diialnist kardynala Y. Slipoho v ukrainskomu zarubizhzi (na materialakh mystetskoho arkhivu Volodymyra Lutsiva)* [The activities of Cardinal Joseph the Blind in Ukrainian abroad (based on materials from the art archive of Volodymyr Luciv)]. *Kardynal Yosyp Slipyi i suchasnist: zb. nauk. statei*. Ivano-Frankivsk: Plai. Pp. 142–149. [in Ukrainian]
3. *Ekran. Illustrovanyi zhurnal dlia molodi i starshykh (SShA)* (1982) [Ekran. Illustrated magazine for youth and seniors (USA)]. № 121–122. [in Ukrainian]
4. *Zapovit Blazhennishoho Patriarkha Yosyfa* (2012-2013) [Testament of His Beatitude Patriarch Joseph]. *Drohobyska dukhovna seminariia blazhennykh sviachenomuenykiv Severyna, Vitaliia ta Yayma*. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovnasvitlytsa/rik-patriarha-josyfa/952-zapovit-patriarha.html> [in Ukrainian]
5. Zvarych, V. (2011). *Zhyttievyi shliakh patriarkha Yosyfa* [The life path of Patriarch Joseph]. Ternopil: «Dzhura». 72 s. [in Ukrainian]
6. Karas, H. (2012). *Muzychna kultura ukrainskoi diaspori u svitovomu chasoprostori XXI stolittia* [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the world space-time of the 20th century]: *monohrafiia*. Ivano-Frankivsk: Tipovit. 1164 s. [in Ukrainian]
7. Karas, H. (2014). *Patriarkh Yosyp Slipy v konteksti muzychnoi kultury ukrainskoi diaspori* [Patriarch Joseph the Blind in the context of the musical culture of the Ukrainian diaspora]. *Aktualna problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury: zb. nauk. prats*. Kyiv: Milenium. Vyp. XXXII. Pp. 98–104. [in Ukrainian]
8. *Lytsar neskorenoi tserkvy (do 120-littia vid dnia narodzhennia Patriarkha Yosyfa Slipoho): statyi i materialy* (2012) [Knight of the Unconquered Church (to the 120th anniversary of the birth of Patriarch Joseph the Blind): Articles and materials]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho muzeiu istorii relihii «Lohos». 108 s. [in Ukrainian]
9. Lutsiv, V. (1999). *Vid Bystrytsi do Temzy: spohady, dokumenty, publikatsii, lysty* [From Bystrica to the Thames: memories, documents, publications, letters]. Lviv: Dyvosvit. 608 s. [in Ukrainian]
10. *Nasha tserkva* (1970) [Our church]. London. № 3-4. *Lypen-hruden*. Pp. 1–34. [in Ukrainian]
11. o. Khoma, I. (1992). *Yosyf Slipyi. Otets ta ispovidnyk Ukrainskoi muchenytskoi tserkvy* [Joseph Blind. Father and confessor of the Ukrainian Martyr Church]. Vydavnytstvo OO. Saleziian Tovarystva Sv. Sofii. Rym. 183 s. [in Ukrainian]
12. Proniuk, M. (2024). *Spivpratsia Yosyfa Slipoho z ukrainskymy myttsiamy ta naukovtsiamy u rymskyi period yoho zhyttia (1963–1984)* [Collaboration of Josyf Slipy with Ukrainian artists and scientists during the Roman period of his life (1963–1984)]. *Kulturolozhichniy almanakh*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 2 (10). Pp. 380–384. [in Ukrainian]
13. *Slipyi Yosyf. Spomyny* (2017) [Slipy Josyf. Memories] / [red. Ivan Datsko, Mariia Horiacha]. Lviv–Rym: Vydavnytstvo UKU. Vyd. 3, vypr. y dop. 632 s. + 40 il. [in Ukrainian]
14. Stepovyk, D. (2001). *Kardynal: Yosyf Slipyi. Istorychnyi calendar* [Cardinal: Josyf Slipy. Historical calendar]. Kyiv. 84 s. [in Ukrainian]
15. *«Ja z Vamy po vsi dni i do kintsia viku»: Blazhennishyi Patriarkh Yosyf Slipyi (1892–1984): bibliohr. Pokazhch* (2017) [«I am with you all days and to the end of the age»: His Beatitude Patriarch Josyf Slipy (1892–1984): bibliography. Index] / [Upr. kultury Ternop. obl. derzhadmind., Ternop. obl. univers. nauk. b-ka, Derzh. arkhiv Ternop. obl., Ternop. obl. kraiezn. muzei; uklad. M. Paionk; vstup. pastyrsk. slovo Blazhennishoho Sviatoslava Shevchuka; ker. proektu ta nauk. red. V. Vitenko; red. H. Zhovtko]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 272 s. [in Ukrainian]
16. *II Vatykanskyi Sobor – uchast Ukrainskoi Tserkvy. Vnesok pid chas zasidan Soboru* (2024) [II Vatican Council - participation of the Ukrainian Church. Contribution during the sessions of the Council.]. *Vatican News*. 30 lystopada. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2024-11/drugyj-vatykanskyj-sobor-54-uchast-ukrajinskoji-tserkvy-4.html> [in Ukrainian]